

PA
5293
E45
128
44

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

4

1. ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ
2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

335668

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ
Υπό
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

- δικαιοσύνης, σώφρων τε σωφροσύνης ιδέα, και τῆς ἀνωτάτω μετασχὼν δυνάμεως ἀνδρείος. Ἄτὰρ δὴ και βασιλεὺς ἀληθεὶ λόγῳ χρηματίζειεν ἂν οὗτος ὁ τῆς ἐπέκεινα βασιλείας τὸ μίμημα βασιλικαῖς ἀρεταῖς τῆ ψυχῆ μεμορφωμένος. Ὁ δὲ τούτων ἀπεξενωμένος και τὸν βασιλέα τῶν ὄλων ἀπαρνηθεῖς, μηδὲ τὸν ἐπουράνιον ψυχῶν ἐπιγραψάμενος Πατέρα, μηδὲ τὸν πρέποντα βασιλεῖ κόσμον περιθέμενος, ἀμορφίαν δὲ και ἀσχος ἀναλαβὼν τῆ ψυχῆ, και θηρὸς μὲν ἀγρίου θυμὸν βασιλικῆς ἡμερότητος ἀντικαταλλαξάμενος, ἰὸν δὲ δυσαλθῆ κακίας ἀντ' ἐλευθερίου διαθέσεως, μωρίαν δ' ἀντὶ φρονήσεως, και ἀντὶ λόγου και σοφίας τὴν παντὸς δυσειδεστάτην ἀλογίαν, ἐξ ἧς ὡσπερ ἀπὸ πικροῦ πόματος τὰ λυμαντικά συνομαρτεῖ ἐλαστήματα, βίος ἄσωτος, πλεονεξία, μαιφονία, θεομαχία, δυσσέβεια. τούτοις ἐκδοθεῖς, κἂν νομίζεται ποτε τυραννικῆ βία κρατεῖν, ἀλλ' οὔποτε ἀληθεὶ λόγῳ χρηματίζει βασιλεὺς οὗτος. Πῶς δ' ἂν τὸ μίμημα τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας οἷός τε ἂν εἶη φέρειν ὁ μυρίας ἐψευδογραφημένας δαιμόνων εἰκόνας τῆ αὐτοῦ ψυχῆ τετυπωμένος; πῶς δ' ἄρχων και τῶν ὄλων Κύριος ὁ μυρίουσ καθ' ἑαυτοῦ πικροὺς δεσπότης ἐφειλκυσμένος, και δοῦλος μὲν αἰσχροῦς ἡδονῆς, δοῦλος δ' ἀκολάστου γυναικομανίας, δοῦλος χρημάτων ἐξ ἀδίκου ποριζομένων, δοῦλος θυμοῦ και ὀργῆς, δοῦλος φόβου και δειμάτων, δοῦλος μαιφόνων δαιμόνων, δοῦλος ψυχοφθόρων πνευμάτων;
- 4 Διὸ δὴ μόνος ἡμῖν βασιλεὺς σὺν ἀληθείᾳ μάρτυρι κεκηρύχθω ὁ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ φίλος, ὁ δὴ μόνος ἐλεύθερος μᾶλλον δὲ κύριος ἀληθῶς, και χρημάτων μὲν ἀνώτερος, γυναικῶν δ' ἐπιθυμίας κρείττων, νικητῆς δὲ ἡδονῶν και τῶν κατὰ φύσιν, κρατῶν δὲ θυμοῦ και ὀργῆς, ἀλλ' οὐ κρατούμενος, αὐτοκράτωρ ἀληθῶς οὗτος,

- σώφρων ἀπὸ τὸ πρότυπον τῆς σωφροσύνης και ἀνδρείος ἀπὸ τὴν μετοχὴν τῆς ἀνωτάτης δυνάμεως. Ἄλλὰ ἀξίζει βεβαίως οὗτος νὰ ὀνομάζεται ἀληθινὸς βασιλεὺς, ἐφ' ὅσον ἔχει τὸ μίμημα τῆς ἐπέκεινα βασιλείας διαμορφωμένον εἰς τὴν ψυχὴν του μὲ βασιλικὰς ἀρετάς. Ἀντιθέτως ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶναι ἀποξενωμένος και ἀπηρνήθη τὸν βασιλέα τῶν ὄλων, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέγραψε τὸν ἐπουράνιον πατέρα ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐνεδύθη τὴν πρέπουσαν εἰς τὸν βασιλέα στολήν, ἐδέχθη δὲ εἰς τὴν ψυχὴν ἀμορφίαν και ἀσχημίαν, ὁ ὁποῖος ἀντήλλαξε τὴν βασιλικὴν ἡμερότητα μὲ τὸν θυμὸν ἀγρίου θηρίου, τὴν ἐλευθεραν διάθεσιν μὲ δηλητήριον κακίας, τὴν φρόνησιν μὲ τὴν μωρίαν, τὸν λόγον και τὴν σοφίαν μὲ τὴν δυσειδεστάτην παντὸς πράγματος παραφροσύνην, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ὡσάν ἀπὸ πικρὸν πόμα προέρχονται τὰ καταστρεπτικὰ θλαστήματα, ἄσωτος βίος, πλεονεξία, μαιφονία, θεομαχία, δυσσέβεια· αὐτὸς λοιπὸν ὁ ὁποῖος παρεδόθη εἰς ὅλα αὐτά, ἀκόμη και ἂν θεωρηται κάποτε ὅτι κυριαρχεῖ διὰ τῆς τυραννικῆς βίας, ὅπωςδῆποτε δὲν θὰ ὑποκαλεῖται βασιλεὺς ἀληθινός. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ τὸ μίμημα τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει τυπωμένας εἰς τὴν ψυχὴν του μυρίας εἰκόνας τοῦ διαβόλου ψευδογραφημένας; Πῶς δύναται νὰ εἶναι ἄρχων και κυρίαρχος τῶν ὄλων αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει ὑποταγῆ εἰς μυρίους πικροὺς δεσπότης, ὁ δοῦλος αἰσχροῦς ἡδονῆς και ἀκολάστου γυναικομανίας, ὁ δοῦλος χρημάτων προερχομένων ἀπὸ ἀδικίαν, ὁ δοῦλος θυμοῦ και ὀργῆς, ὁ δοῦλος φόβου και δειλίας, ὁ δοῦλος μαιφόνων δαιμόνων και ψυχοφθόρων πνευμάτων;
- 4 Διὰ τοῦτο λοιπὸν μὲ μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν ἄς ἀνακηρύξωμεν ὡς μόνον βασιλέα τὸν φίλον τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ. Διότι μόνος αὐτὸς εἶναι πράγματι ἐλεύθερος μᾶλλον δὲ ἀληθῶς κύριος, ἀνώτερος χρημάτων και ἐπιθυμίας γυναικῶν, νικητῆς τῶν ἡδονῶν και τῶν φυσικῶν τέρψεων, συγκρατῶν θυμὸν και ὀργὴν και μὴ συγκρατούμενος ἀπὸ αὐτά, πραγματικῶς αὐτοκράτωρ, φέρων τὸ

φερώννυμον τῇ πράξει φέρων τὴν ἐπηγορίαν· νικητῆς ἐτύμως ὁ τὴν νίκην τῶν καταπαλαιόντων θνητῶν γένος παθῶν ἀράμενος, ὁ πρὸς τὴν ἀρχέτυπον τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀπεικονισμένος ἰδέαν καὶ ταῖς ἐξ αὐτῆς τῶν ἀρετῶν αὐγαῖς ὡσπερ ἐν κατόπτρῳ τῇ διανοίᾳ μορφωθείς, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀποτελεσθεὶς σώφρων, ἀγαθός, δίκαιος, ἀνδρεῖος, εὐσεβής, φιλόθεος, ἀληθῶς δὴ καὶ μόνος φιλόσοφος βασιλεὺς οὗτος ὁ ἑαυτὸν εἰδὼς καὶ τὰς ἕξωθεν αὐτῷ μᾶλλον δ' οὐρανόθεν ἐπαρδομένας παντὸς ἀγαθοῦ χορηγίας ἐξεπιστάμενος, ὁ τῆς μονάρχου δυναστείας τὸ σεβάσιμον πρόσρημα τῷ τῆς ἀμπεχόνης ἐξαιρέτῳ περιβλήματι διαφαίνων καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ βασιλικὴν ἀλουργίδα μόνος ἐπαξίως ἐμπεριειλημμένος. Βασιλεὺς οὗτος ὁ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν ἐπουράνιον ἀνακαλούμενος Πατέρα, ὁ τοῦτον ἐν ταῖς εὐχαῖς ἐπιβοώμενος, ὁ τῆς ἀνωτάτω βασιλείας ὀριγνώμενος· μὴ γὰρ τὰ παρόντα ἄξια τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ συνειδῶς, τὰ θνητὰ καὶ ἐπίκηρα ποταμοῦ δίκην ρέοντα καὶ ἀπολλύμενα, τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀσώματον τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ποθεῖ, κἀκείνης τυχεῖν εὐχεται, διὰ μεγαλόφρονα λογισμὸν ὑπὲρ τὴν οὐράνιον ἀψίδα τὴν διάνοιαν μετεωρίσας καὶ τῶν ἐκεῖ φώτων ἄλεκτον πόθον ἐνεστερνισμένος, ὃν τῇ παραθέσει σκότους οὐδὲν διαφέρειν ἡγεῖται τὰ τοῦ παρόντος βίου τίμια· τὴν τε γὰρ ἀνθρώπων ἀρχὴν θνητοῦ καὶ προσκαίρου βίου μικρὰν καὶ ὀλιγοχρόνιον ἐπιστάσιαν οὖσαν ὄρᾳ, οὐ μακρῶ κρείττονα τῆς αἰπόλων ἢ ποιμένων ἢ βουκόλων ἀρχῆς (μᾶλλον δὲ καὶ ἐργωδεστέραν καὶ δυσκολωτέραν θρεμμάτων ἡγεῖται), τὰς τε τῶν δῆμων ἐκβοήσεις καὶ τὰς τῶν κολάκων φωνὰς πρὸς ὄχλου τίθεται μᾶλλον ἢ πρὸς ἡδονῆς, διὰ στερεὸν ἦθος καὶ γνησίαν ψυχῆς παιδείυσιν.

6 Ἄλλὰ καὶ τὴν τῶν ὑπηκόων δορυφορίαν, μυριάδας στρατοπέδων, ὀπλιτῶν πεζῶν τε ὄμοῦ καὶ ἵππικῶν δοῦ-

ὄνομα ταίριαστον μὲ τὴν πρᾶξιν· αὐτὸς εἶναι νικητῆς ὁ ὁποῖος ἦρε πραγματικῶς νίκην ἐναντίον τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα παλαίουν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐξεικονισμένος σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχέτυπον ἰδέαν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ μὲ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀκτινοβολίας τῶν ἀρετῶν, μορφωθείς εἰς τὴν διάνοιαν ὡσάν εἰς κάτοπτρον, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀποτελεσθεὶς σώφρων, ἀγαθός, δίκαιος, ἀνδρεῖος, εὐσεβής, φιλόθεος. Ἀληθῶς δὲ αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ μόνος φιλόσοφος βασιλεὺς ὁ γνωρίζων ἑαυτὸν καὶ ἀντιλαμβανόμενος πλήρως τὰς ἀπὸ ἕξω μᾶλλον δὲ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἀποστελλομένας εἰς αὐτὸν χορηγίας παντὸς ἀγαθοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν λαμπρὰν περιβολὴν ἐπίδεικνύει τὸν σεβαστὸν τίτλον τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος καὶ μόνος φέρει

5 ἐπαξίως τὴν βασιλικὴν ἀλουργίδα. Αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς ὁ ὁποῖος νύκτα καὶ ἡμέραν ἐπικαλεῖται τὸν ἐπουράνιον πατέρα, καὶ παρακαλεῖ τοῦτον εἰς τὰς προσευχὰς του, ὁ ὀρεγόμενος τῆς ὑψίστης βασιλείας· διότι ἀντιλαμβανόμενος ὅτι τὰ παρόντα δὲν εἶναι ἄξια τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τὰ θνητὰ καὶ πρόσκαιρα, τὰ ρέοντα ὡσάν ποταμὸς καὶ ἐξαφανιζόμενα, ποθεῖ τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀσώματον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐχεται νὰ ἐπιτύχη ἐκείνην, καθ' ὅσον ἀνύψωσε τὴν διάνοιάν του μὲ μεγαλόφρονα λογισμὸν ἐπάνω ἀπὸ τὴν οὐράνιον ἀψίδα καὶ ἀπέκτησεν ἀνέκφραστον πόθον διὰ τὰ ἐκεῖ φῶτα, εἰς σύγκρισιν μὲ τὰ ὁποῖα δὲν νομίζει ὅτι τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ τοῦ παρόντος βίου διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ σκότος. Διότι βλέπει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀρχῇ εἶναι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνιος ἐπιστάσις θνητοῦ καὶ προσκαίρου βίου, ὄχι πολὺ ἀνωτέρα τῆς ἀρχῆς τῶν αἰγοτρόφων ἢ προβατοτρόφων ἢ βουκόλων (μᾶλλον δὲ τὴν θεωρεῖ καὶ βαρυτέραν καὶ ἐπὶ δυσκολωτέρων βοσκημάτων), τὰς δὲ ἀναφωνήσεις τοῦ λαοῦ καὶ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν κολάκων τὰς θεωρεῖ μᾶλλον ὀχληρὰς παρὰ εὐαρέστους, λόγῳ τοῦ στερεοῦ ἦθους του καὶ τῆς γνησίας παιδείσεως τῆς ψυχῆς.

6 Ἄλλὰ καὶ ὅταν βλέπῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν ὑπηκόων του, μυριάδας στρατιωτικῶν, τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ

λα και ὑπήκοα πλήθη οὐδαμῶς ὄρων καταπλήττεται, οὐδ' ἐπὶ τῇ τούτων ἀρχῇ τυφοῦται, στρέφων εἰς αὐτὸν τὴν διάνοιαν τὴν τε κοινὴν ἀπάντων φύσιν καὶ παρ' ἑαυτῶ βλέπων. Ἐσθῆτά γε μὴν χρυσοῦφῃ ποιμίλοις ἄνθεσιν ἐξυφασμένην ἀλουργίδα τε βασιλικὴν σὺν αὐτῶ διαδήματι γελᾷ τοὺς πολλοὺς θεώμενος ἐκπεπληγμένους καὶ τὸ φάντασμα κομιδῇ νηπίων δίκην οἷόν τι μορμολύκειον θειάζοντας· οὐδαμῶς δ' αὐτὸς τὰ ὅμοια πεπονθὼς τῇ ψυχῇ δι' ἐπιστήμην τοῦ θείου περιβλημασωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη εὐσεβεία τε καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς πεποιμιλμένον τὸν ἐπ' ἀληθείας πρόποντα βασιλεῖ κόσμον περιτίθησιν. Ἔτι μὴν πρὸς τούτοις τὰ τριπόθητα τοῖς πολλοῖς χρήματα, χρυσὸν λέγω καὶ ἄργυρον καὶ ὅσα λίθων θαυμάζεται γένη, λίθους ἀληθῶς ὑπάρχειν ἀνωφελεῖς καὶ ἄχρηστον ὕλην, οἷα τῇ φύσει ὄντα τυγχάνει τοιαῦτα καὶ ὄντα βλέπει, οὐδὲν πρὸς κακῶν ἀλέξημα οἷα τε ὄντα βοηθεῖν· τί γὰρ ταῦτα πρὸς νόσων ἀπαλλαγὴν ἢ θανάτου ἀποφυγὴν ἰσχύει; ὅμως δ' ὄν, καίπερ ταῦτα εἰδῶς, ἐπιστημόνως αὐτῶν τὴν χρῆσιν πρὸς εὐπρεπῆ τῶν ἀρχομένων κόσμον ἀπαθεῖ λογισμῶ διατίθεται, γελῶν τοὺς ταῦτα διὰ νηπιότητα φρενῶν ἐπτοημένους· κραιπάλῃς γε μὴν καὶ μέθῃς τῆς τε περιττῆς καρυκείας οἷα γαστριμάργοις οἰκείας ἀπέχεται, προσήκειν ἑτέροις ταῦτα ἀλλ' οὐχ ἑαυτῶ ὑπολαμβάνων· ζημιῶν γὰρ τὰ μεγάλα καὶ τὸ τῆς ψυχῆς νοερὸν ἀμαυροῦν τὰ τοιαῦτα πέπεισται.

8 Τούτων δὴ ἕνεκα πάντων ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος βασιλεὺς καὶ τὰ μεγάλα φρονῶν τοῦ παρόντος βίου τῶν κρειττόνων ἐφίεται, τὸν Πατέρα καλῶν τὸν ἐπουράνιον καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν ποθῶν, πάντα τε ὄν εὐσεβεία πράττων καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀρχομένοις ὡς ὑπὸ διδασκάλῳ παιδευόμενοις ἀγαθῶ τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως θεογνωσίαν προβαλλόμενος.

ἵππικοῦ, πλήθη ἀφωσιωμένων εἰς τὰς διαταγὰς του ὑπηκόων, δὲν καταπλήσεται οὔτε ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν, διότι στρέφει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτὸν καὶ βλέπει μέσα του τὴν κοινὴν φύσιν ὅλων. Γελᾷ διότι οἱ πολλοὶ μένουν κατάπληκτοι διὰ τὴν ἐνδυμασίαν τὴν ὑφασμένην μὲ χρυσὸν καὶ ἄνθη καὶ διὰ τὴν βασιλικὴν ἀλουργίδα μαζί μὲ τὸ διάδημα καὶ ἐκθειάζουν τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν ὡσάν νήπια τὸ μορμολύκειον. Αὐτὸς χωρὶς νὰ πάσχη τὸ ἴδιον λόγῳ ἐπιγνώσεως τοῦ θείου τόποθετῆ εἰς τὴν ψυχὴν του περιβλημα στολισμένον μὲ τὴν σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην, τὴν εὐσεβείαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τὸν πρόποντα εἰς τὸν βασιλέα διάκοσμον.

7 Ἐπὶ πλέον τὰ πολυπόθητα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς χρήματα, δηλαδὴ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὰ θαυμαζόμενα εἶδη τῶν πολυτίμων λίθων, τὰ θεωρεῖ ὡς πραγματικῶς ἀνωφελεῖς λίθους καὶ ἄχρηστον ὕλην, καὶ τὰ βλέπει ὅπως ἀκριβῶς εἶναι κατὰ τὴν φύσιν των, νὰ μὴ δύναται νὰ βοηθήσουν εἰς καμμίαν προφύλαξιν ἀπὸ τὰ κακὰ. Διότι ποῖαν ἰσχὺν ἔχουν ταῦτα πρὸς ἀπαλλαγὴν νόσου καὶ ἀποφυγὴν θανάτου; Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζει ταῦτα, καθορίζει μὲ ἐπίγνωσιν καὶ ἀπαθῆ λογισμὸν τὴν χρῆσιν των πρὸς εὐπρεπῆ ἐφοδισμὸν τῶν ὑπηκόων, γελῶν δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀπὸ νηπιότητα φρενῶν γοητεύονται δι' αὐτά. Ἐπίσης ἀπέχει ἀπὸ κραιπάλῃν καὶ μέθῃν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν περιττὴν χρῆσιν καρυκευμάτων ὡς ἀρμόζουσαν εἰς τοὺς γαστριμάργους, φρονῶν ὅτι ταῦτα προσήκουν εἰς ἄλλους καὶ ὄχι εἰς αὐτὸν, διότι εἶναι πεπεισμένος ὅτι ζημιῶνουν τὰς ἀρετὰς καὶ ἀμαυρώνουν τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς.

8 Δι' ὅλα λοιπὸν ταῦτα ὁ πεπαιδευμένος εἰς τὰ θεῖα καὶ μεγαλόφρων βασιλεὺς ποθεῖ τὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὸν παρόντα βίον, ἐπικαλούμενος τὸν ἐπουράνιον πατέρα καὶ ποθῶν τὴν βασιλείαν ἐκείνου, πράττων τὰ πάντα μὲ εὐσεβείαν καὶ μεταδίδων εἰς τοὺς ὑπηκόους του ὡς ἐκπαιδευόμενος ὑπὸ ἀγαθὸν διδάσκαλον τὴν θεογνωσίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως.

ὄνομα μηδὲ μνήμην ἐν ἀνθρώποις ἀπολειφθῆναι, ὁ δὲ πατρῷος αὐτῷ Θεὸς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐναργῆ καὶ πάμπολλα δείγματα εἶη δεδωκώς τῷ αὐτοῦ πατρί, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη καταστρατεύσαντας πρότερον τοῦ τυράννου διασκευάμενος σὺν πλήθει μὲν θεῶν τὴν παράταξιν πεπονημένους αἰσχροὺς δὲ τέλος ὑπομείναντας· ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν σὺν αἰσχύνη τῆς συμβολῆς ἄπρακτος ἀνεχώρει, ὁ δὲ καὶ μέσοις αὐτοῖς τοῖς στρατεύμασι κατασφαιγείς πάρεργον ἐγένετο θανάτου· ταῦτ' οὖν πάντα συναγαγὼν τῇ διανοίᾳ, τὸ μὲν περὶ τοὺς μὴθὲν ὄντας θεοὺς ματαιάζειν καὶ μετὰ τοσοῦτον ἔλεγχον ἀποπλανᾶσθαι μωρίας ἔργον ὑπελάμβανεν, τὸν δὲ πατρῷον τιμᾶν μόνον ᾤετο δεῖν Θεόν.

Ὅπως εὐχαμένῳ τὴν ὀπτασίαν ὁ Θεὸς παρέσχε, σταυρὸν ἐκ φωτὸς ἐν οὐρανῷ μεσημβρία καὶ γραφὴν παραινούσαν.

- 28 1 Ἐνεκαλείτο ὅλητα ἐν εὐχαῖς τοῦτον, ἀντιβολῶν καὶ ποτνιώμενος φῆναι αὐτῷ ἑαυτὸν ὅστις εἶη καὶ τὴν ἑαυτοῦ δεξιὰν χεῖρα τοῖς προκειμένοις ἐπορέξει. Εὐχομένῳ δὲ ταῦτα καὶ λιπαρῶς ἱκετεύοντι τῷ βασιλεῖ θεοσημία τις ἐπιφαίνεται παραδοξοτάτη, ἣν τάχα μὲν ἄλλου λέγοντος οὐ ράδιον ἦν ἀποδέξασθαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ νικητοῦ βασιλέως τοῖς τὴν γραφὴν διηγουμένοις ἡμῖν μακροῖς ὕστερον χρόνοις, ὅτε ἠξιώθημεν τῆς αὐτοῦ γνώσεώς τε καὶ ὁμιλίας, ἐξαγγείλαντος ὅρκους τε πιστωσάμενον τὸν λόγον, τίς ἂν ἀμφισβᾶλοι μὴ οὐχὶ πιστεῦσαι τῷ διηγήματι, μάλιστα' ὅτε καὶ ὁ μετὰ ταῦτα χρόνος ἀ-
2 ληθῆ τῷ λόγῳ παρέσχε τὴν μαρτυρίαν; Ἐμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἔφη ἐν αὐτῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυροῦ τρόπαιον ἐκ φωτὸς συνιστάμενον, γραφὴν τε αὐτῷ συνῆφθαι λέγουσαν τούτῳ νίκα. Θάμβος δ' ἐπὶ τῷ θεάματι κρατῆσαι αὐτόν τε καὶ τὸ στρατιωτι-

23. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Γαλέριος, ὁ δεῦτερος ὁ Σεθῆρος.

του σαφῆ καὶ πολλὰ δείγματα τῆς δυνάμεώς του. Ἐνελογίζετο ὅτι οἱ ἔχοντες ἐκοτρτεύσει προηγουμένως ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς Ρώμης, εἶχον παραταχθῆ εἰς μάχην ὑπὸ τὴν προστασίαν πλήθους θεῶν, ἀλλ' ὑπέμειναν ταπεινωτικὴν ἔκβασιν· διότι ὁ μὲν εἰς ὑπεχώρησε με ἐντροπήν ἀπὸ τὴν μάχην χωρὶς σύγκρουσιν, ὁ δὲ ἄλλος ἐγινε παίγνιον τοῦ θανάτου, σφαιγείς εἰς τὸ μέσον τῶν στρατευμάτων του²³. Φέρων λοιπὸν ὅλα αὐτὰ εἰς τὴν σκέψιν του ἐθεώρησε μωρίαν τὸ νὰ λατρεύη ματαίως τοὺς ἀνυπάρκτους θεοὺς καὶ νὰ πλανᾶται ἀκόμη ἔπειτα ἀπὸ τόσον ἐλεγχον καὶ ἐκρινεν ἀναγκαῖον νὰ τιμᾶ μόνον τὸν πατρῷον Θεόν.

Πῶς ὁ Θεὸς προσέφερεν εἰς αὐτὸν ὀπτασίαν κατὰ τὴν προσευχὴν του, φωτεινὸν σταυρὸν εἰς τὸν οὐρανὸν κατὰ μεσημβρίαν καὶ ἐπιγραφὴν προτρέπουσαν νίκην.

- 28 1 Ἐκάλει λοιπὸν τὸν Θεόν με προσευχάς, παρακαλῶν καὶ ἱκετεύων νὰ τοῦ φανερωθῆ ποῖος εἶναι καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὴν δεξιὰν χεῖρα του πρὸς βοήθειαν εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν. Καθὼς τόσον θερμῶς προσήυχετο καὶ ἱκετεύεν ὁ βασιλεὺς, τοῦ παρουσιάσθη παραδοξοτάτη θεοσημία. Ἐν θέβαια ἔλεγε περὶ αὐτῆς κάποιος ἄλλος, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ τὸ πιστεῦσωμεν, ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ἐδήλωσε τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ἐπεβεβαίωσε με ὄρκον πρὸς ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι συντάσσομεν τὸ παρὸν σύγγραμμα ἔπειτα ἀπὸ πολὺν χρόνον, ὅταν ἠξιώθημεν τῆς γνωριμίας καὶ συναναστροφῆς του, ποῖος θὰ ἀμφεβάλλεν ὥστε νὰ μὴ πιστεῦσῃ εἰς τὴν διήγησιν; Καὶ μάλιστα ὅταν ὁ μετέπειτα χρόνος ἔδωκε μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀληθείας
2 του; Εἶπεν ὅτι κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ὥρας, ὅταν ἡ ἡμέρα ἤρχιζεν ἤδη νὰ γέρνῃ, εἶδε με τοὺς ὀφθαλμοῦς του εἰς τοὺς οὐρανοὺς τρόπαιον σταυροῦ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἡλιον συνιστάμενον ἀπὸ φῶς καὶ ὅτι ἦτο εἰς αὐτὰ συνημμένη ἐπιγραφὴ λέγουσα, «δὲ αὐτοῦ νίκα». Προσέθεσεν ὅτι ἐπὶ τῷ θεάματι τὸν συνεῖχε θάμβος καὶ αὐτὸν καὶ ὅλον τὸ

κὸν ἅπαν, ὃ δὴ στελλομένῳ ποι πορείαν συνείπετό τε καὶ θεωρὸν ἐγένετο τοῦ θαύματος.

“Ὅπως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ’ ὕπνους αὐτῷ φανεῖς ὁμοιτρόπῳ τοῦ σταυροῦ σημείῳ κεχρησθαι κατὰ τοὺς πολέμους προσέταξεν.

- 29 Καὶ δὴ διαπορεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἔλεγε, τί ποτε εἶη τὸ φάσμα. Ἐνθυμονμένῳ δ’ αὐτῷ καὶ ἐπὶ πολὺ λογιζομένῳ νύξ ἐπήει καταλαβοῦσα. Ἐνθα δὴ ὑπνοῦντι αὐτῷ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ φανέντι κατ’ οὐρανὸν σημείῳ ὀφθῆναι τε καὶ παρακελεύσασθαι, μίμημα ποιησάμενον τοῦ κατ’ οὐρανὸν ὀφθέντος σημείου τούτῳ πρὸς τὰς τῶν πολεμίων συμβολὰς ἀλεξήματι χρῆσθαι.

Κατασκευὴ τοῦ αὐτοῦ σταυρικοῦ σημείου.

- 30 “Ἀμα δ’ ἡμέρᾳ διαναστὰς τοῖς φίλοις ἐξηγόρευε τὸ ἀπόρητον. Κάπειτα χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν δημιουργοὺς συγκαλέσας μέσος αὐτὸς καθίζανει καὶ τοῦ σημείου τὴν εἰκόνα φράζει, ἀπομιμῆσθαι τε αὐτὴν χρυσῷ καὶ πολυτελέσι λίθοις διεκελεύετο. “Ὁ δὴ καὶ ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς ποτε παραλαβεῖν αὐτὸς βασιλεύς, Θεοῦ καὶ τοῦτο χαρισαμένου, ἠξίωσεν.

Ἐκφρασις σταυροειδοῦς σημείου, ὅπερ νῦν οἱ Ῥωμαῖοι λάβαρον καλοῦσιν.

- 31 1 Ἦν δὲ τοιῶδε σχήματι κατεσκευασμένον. Ὑψηλὸν δόρυ χρυσῷ κατημφισμένον κέρας εἶχεν ἐγκάρσιον σταυροῦ σχήματι πεποιημένον, ἄνω δὲ πρὸς ἄκρῳ τοῦ παντὸς στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ συμπλεγμένος κατεστήρικτο, καθ’ οὗ τῆς σωτηρίου ἐπηγορίας τὸ σύμβολον, δύο στοιχεῖα τὸ Χριστοῦ παραδηλοῦντα ὄνομα, χιαζομένου τοῦ ρῶ κατὰ τὸ μεσαίτατον.

24. Τὸ θαυμαστὸν τοῦτο θέαμα τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἄμεσον κατασκευὴν τῆς σημαίας τοῦ σταυροῦ, τὴν ὁποῖαν ἔκτοτε ἔφεραν τὰ στρατεύματα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὄλων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὴν ἔκστρατείαν καὶ ἐγένε θεωρὸν τοῦ θαύματος²⁴.

Πῶς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἐφάνη εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν ὕπνον καὶ τὸν διέταξε νὰ χρησιμοποιοῦ ὁμοίτροπον μὲ τὸν σταυρὸν σημαίαν κατὰ τοὺς πολέμους.

- 29 Ἐλεγε δὲ ὅτι ἠπόρει καθ’ ἑαυτὸν, τί εἶναι τὸ ὄραμα. Ἐνῶ δὲ συνέχιζε νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συλλογίζεται, τὸν κατέλαβε νύκτα. Τότε εἰς τὸν ὕπνον τοῦ παρουσιάσθη ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ μαζί μὲ τὸ φανέν εἰς τὸν οὐρανὸν σημείον καὶ τὸν προέτρεψε νὰ κατασκευάσῃ ἀπομίμησιν τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦ ὡς φυλακτήριον κατὰ τὰς συγκρούσεις πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Κατασκευὴ τῆς σταυρικοῦ σημαίας

- 30 “Ὅταν ἐσηκώθη μὲ τὸ ἐξημέρωμα διηγήθη τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς φίλους. Καὶ ἔπειτα, συγκαλέσας τεχνίτας χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων ἐκάθησεν εἰς τὸ μέσον των καὶ ἐξηγεῖ περὶ τῆς θέας τοῦ σημείου καὶ παρήγγειλε νὰ τὴν ἀποτυπώσουν μὲ χρυσὸν καὶ πολυτελεῖς λίθους. Τὴν ἀποτύπωσιν αὐτὴν μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἠξίωσε κάποτε καὶ ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς νὰ ἴδωμεν.

Περιγραφή τῆς σταυροειδοῦς σημαίας τὴν ὁποῖαν οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦν τῶρα λάβαρον

- 31 1 Ἦτο δὲ κατεσκευασμένη κατὰ τὸ ἐξῆς σχῆμα. Ὑψηλὸν κοντάριον, ἐπενδεδυμένον μὲ χρυσόν, εἶχεν ἐγκάρσιον κέρας μὲ τὸ ὁποῖον ἀπέδιδε τὸ σχῆμα, ἐπάνω δὲ εἰς τὸ σύνολον ἐστηρίζετο στέφανος πλεγμένος ἀπὸ πολυτελεῖς λίθους καὶ χρυσόν. Μέσα εἰς τὸν στέφανον ὑπῆρχε τὸ σωτήριον σύμβολον, δύο στοιχεῖα ὑποδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ τὸ Χι ἔχον εἰς τὸ μέσον του

ἃ δὴ καὶ κατὰ τοῦ κράνουσ φέρειν εἴωθε κἂν τοῖς μετὰ
 2 ταῦτα χρόνοις ὁ βασιλεύς. Τοῦ δὲ πλαγίου κέρως τοῦ
 κατὰ τὸ δόρυ πεπαρμένου ὀθόνη τις ἐκκρεμῆς ἐπηώρη-
 το, βασιλικὸν ὕφασμα ποικιλία συνημμένων πολυτελῶν
 λίθων φωτὸς αὐγαῖς ἐξαστραπτόντων καλυπτόμενον σὺν
 πολλῶ τε καθυφασμένον χρυσῶ, ἀδιήγητόν τι χρῆμα
 τοῖς ὀρῶσι παρέχον τοῦ κάλλους. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ φᾶ-
 ρος τοῦ κέρως ἐξημμένον σύμμετρον μήκους τε καὶ πλά-
 τους περιγραφὴν ἀπελάμβανε· τὸ δ' ὄρθιον δόρυ, τῆς
 κάτω ἀρχῆς ἐπὶ πολὺ μηχαννόμενον ἄνω μετέωρον, ὑπὸ
 τῷ τοῦ σταυροῦ τροπαίῳ πρὸς αὐτοῖς ἄκροις τοῦ δια-
 γραφέντος ὑφάσματος τὴν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως εἰ-
 κὼνα χρυσῆν μέχρι στέρνων τῶν τ' αὐτοῦ παιδῶν ὁμοί-
 3 ως ἔφεραν. Τούτῳ μὲν οὖν τῷ σωτηρίῳ σημείῳ πάσης
 ἀντικειμένης καὶ πολεμίας δυνάμεως ἀμυντηρίῳ διὰ
 παντὸς ἐχρήτη βασιλεύς, τῶν τε στρατοπέδων ἀπάντων
 ἠγεῖσθαι τὰ τούτου ὁμοιώματα προσέταττεν.

Ὅπως κατηχηθεὶς Κωνσταντῖνος τὰς θείας γρα-
 φὰς ἀνεγίνωσκε.

32 1 Ἄλλὰ ταῦτα μικρὸν ὕστερον. Κατὰ δὲ τὸν δηλω-
 θέντα χρόνον τὴν παράδοξον καταπλαγεὶς ὄψιν, οὐδ' ἔ-
 τερον θεῶν ἢ τὸν ὀφθέντα δοκιμάσας σέβειν τοὺς τῶν
 αὐτοῦ λόγων μύστας ἀνεκαλεῖτο, καὶ τίς εἶη Θεὸς οὐ-
 2 τος ἠρώτα τίς τε ὁ τῆς ὀφθείσης ὄψεως λόγος. Οἱ δὲ
 τὸν μὲν εἶναι Θεὸν ἔφασαν Θεοῦ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου
 μονογενῆ παιδα, τὸ δὲ σημεῖον τὸ φανὲν σύμβολον μὲν
 ἀθανασίας εἶναι τρόπαιον δ' ὑπάρχειν τῆς κατὰ τοῦ θά-
 νάτου νίκης, ἣν ἐποιήσατο ποτε παρελθὼν ἐπὶ γῆς, ἐ-
 διδασκὸν τε τὰς τῆς παρόδου αἰτίας, τὸν ἀκριβῆ λόγον
 3 αὐτῷ τῆς κατ' ἀνθρώπους οἰκονομίας ὑποτιθέμενοι. Ὁ
 δὲ καὶ τούτοις μὲν ἐμαθητεύετο τοῖς λόγοις, θαῦμα δ'
 εἶχε τῆς ὀφθαλμοῖς αὐτῷ παραδοθείσης θεοφανείας,

25. Εἶναι τὸ γνωστὸν μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ✕

τὸ Ρῶ²⁵, τὰ ὁποῖα συνήθιζε νὰ φέρῃ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ
 2 κράνουσ καὶ κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον. Ἀπὸ τὸ πλάγιον
 δὲ κέρας, τὸ διαπερασμένον ἀπὸ τὸ δόρυ ἦτο κρεμασμέ-
 νη καὶ ἐκυμάτιζεν ὀθόνη, βασιλικὸν ὕφασμα καλυπτόμε-
 νον ἀπὸ ποικιλίαν πολυτελῶν λίθων οἱ ὁποῖοι ἦσσαν ἀπὸ
 ἀπὸ φωτεινὰς ἀνταυγείας καὶ ὑφασμένον μὲ ἀφθονον χρυ-
 σόν, μὲ τὸ κάλλος τοῦ παρέχον ἀνέκφραστον ἐντύπωσιν
 εἰς τοὺς βλέποντας. Τὸ ὕφασμα αὐτὸ λοιπὸν, τὸ κρεμα-
 σμένον ἀπὸ τὸ κέρας, εἶχε τετράγωνον σχῆμα. Τὸ δὲ ὄρ-
 θιον κοντάριον, τὸ ὁποῖον ἐπεμηκύνετο πολὺ εἰς τὸ κάτω
 μέρος, εἰς τὸ ἄνω ἔφερε τὴν χρυσῆν εἰκὼνα τοῦ θεοφι-
 λοῦς βασιλέως καὶ τῶν τέκνων του εἰς προτομήν, κρεμα-
 σμένην ὑπὸ τὸ τρόπαιον πρὸς τὰ ἄκρα τοῦ περιγραφέντος
 3 ὑφάσματος. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν σωτήριον σημαίαν ἐχρησι-
 μοποιεὶ πάντοτε ὁ βασιλεὺς ὡς ἀμυντήριον ἐναντίον πά-
 σης ἀντιθέτου καὶ ἐχθρικῆς δυνάμεως καὶ διέταξεν ὅλας
 τὰς στρατιωτικὰς μονάδας νὰ ἔχουν ἐμπρὸς των ὁμοιώ-
 ματὰ της.

Πῶς κατηχήθη καὶ ἀνεγίνωσκε τὰς θείας Γραφὰς
 ὁ Κωνσταντῖνος

32 1 Αὐτὰ ὁμοῦς ἐγίναν ὀλίγον ἀργότερα. Κατὰ τὸν ἐπι-
 σημανθέντα δὲ χρόνον, ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὴν παρά-
 δοξον θέαν καὶ ἀποφασισμένος νὰ μὴ λατρεύσῃ ἄλλον
 ἀπὸ τὸν ὀφθέντα Θεόν, ἀνεζήτησε τοὺς μύστας τῆς δι-
 δασκαλίας του καὶ ἠρώτησε ποῖος ἦτο αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ
 2 ποῖον εἶναι τὸ νόημα τοῦ ὀφθέντος ὀράματος. Ἐκεῖνοι
 δὲ εἶπον ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ ἑνὸς καὶ
 μόνου Θεοῦ, ἡ δὲ σημαία εἶναι σύμβολον ἀθανασίας καὶ
 ἀποτελεῖ τρόπαιον τῆς νίκης κατὰ τοῦ θανάτου, τὴν ὁ-
 ποῖαν ἐπέτυχεν ὅταν ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν γῆν. Τὸν ἐδίδα-
 ξαν ἐπίσης περὶ τῆς αἰτίας τῆς ἐλευσέως εἰς τὴν γῆν καὶ
 ἐξέθεσαν μὲ ἀκριβείαν τὰ περὶ τῆς οἰκονομίας τῆς ἐναν-
 3 θρωπήσεως. Αὐτὸς δὲ ἐμαθήτευσε καὶ εἰς τούτους τοὺς
 λόγους καὶ διετήρει τὴν ἐντύπωσιν τῆς θεοφανείας ἢ
 ὁποῖα παρουσιάσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του· συγκρίνων